

GRAVESTONES WITH OTTOMAN EPIGRAPHS: THE CASE OF THE GURGURICA VILLAGE CEMETERY

GURËT E VARREVE ME EPIGRAFI OSMANE: RASTI I VARREZAVE TË FSHATIT GURGURICË

Zejni MAZLLAMI¹

¹*Department of History, Faculty of Philosophy, University of Tetova*

**Corresponding author e-mail: zejni.mazllami@unite.edu.mk*

Abstract

This study provides an overview of the history and characteristics of Islamic and Ottoman epigraphy on tombstones, tracing their origins back to the earliest inscriptions on the rocks of Medina. The kufi script was widely used for writing epitaphs, while during the Ottoman period, rika was more commonly used and nesih was less commonly used. A brief overview of the constituent elements of the epitaph during the Ottoman period is given, which includes time data, specific month-specific pseudonyms and short biographies of the deceased. The decorations and shapes of the heads of the stones reflect gender, profession or affiliation to certain religious orders. In the second part of the paper, transcriptions in the Latin alphabet and translations into Albanian are given from eight epitaphs found in the cemeteries of the village of Gurgurica in Tetovo.

Keywords: tombstones, epigraphy, Ottoman period, Gurguricë.

Përmbledhje

Ky studim ofron një vështrim mbi historinë dhe karakteristikat e epigrafisë islame dhe osmane në gurët e varreve, duke gjurmuar origjinën e tyre që nga mbishkrimet më të hershme në shkëmbinjtë e Medinës. Për shkrimin e epitafëve është përdorur gjerësisht shkrimi *kufi*, kurse gjatë periudhës osmane më shumë *rika* dhe më rrallë *nesih*. Është dhënë një pasqyrë e shkurtër mbi elementet përbërëse të epitafit gjatë periudhës osmane, i cili përfshin të dhëna kohore, pseudonime specifike të muajve dhe biografi të shkurtra të të ndjerit. Dekorimet dhe format e kokave të gurëve pasqyrojnë gjininë, profesionin ose përkatësinë në tarikate të caktuara. Në pjesën e dytë të punimit janë dhënë transkriptimet në alfabet latin dhe përkthimet në gjuhën shqipe të nxjerra nga tetë epitafë që gjenden në varrezat e fshatit Gurguricë të Tetovës.

Fjalët kyçe: gurët e varrezave, epigrafi, periudha osmane, Gurguricë.

1. Hyrje

Fjala *epitaf* vjen nga gjuha e vjetër greke dhe ka kuptimin e mbishkrimit në një gur varri. Epitafet (*mbishkrimet në gurin e varrit*), janë dëshmi mbi praninë e kulturës, fesë dhe traditës së një populli. Në historiografinë shqiptare për shkak të nevojave dhe rrethanave ka munguar qasja mikrohistorike, e cila ndihmon në plotësimin e mozaikut të së kaluarës. Në këtë studim mikrohistorik janë lexuar, transkriptuar dhe përkthyer tetë epitafe të shkruara në gjuhën osmane në gurë të varrezave në fshatin Gurguricë. Këto epitafe i takojnë periudhës së viteve 1846-1920.

2. Disa njohuri për gurët e varrezave me epigrafi osmane

Mbishkrimet më të vjetra të periudhës islame janë ato të shkruara në shkëmbinjë në afërsi të Medinës. Në këta shkëmbinjë janë gdhendur rreth 20 mbishkrime, që datojnë nga viti 5 h (626).¹ Në botën muslimane janë përdorur gjashtë lloje të shkrimeve të ndryshme, të njohura si *Aklâm-ı Sitte*. Këto janë *sülüs*, *nesih*, *muhakkak*, *reyhanî*, *tevkî*, *rik'a*. Në periudhën emevite numri i mbishkrimeve është rritur dhe shkrimi *kûfî* është përdorur më së shumti. Epitafi i xhamisë al-Hakîm, i ndërtuar në Kajro gjatë qeverisjes së Fatimidëve, është një nga shembujt më të mirë.

Epitafe me shkrim *kûfî* u përdorën edhe në Iran, Afganistan dhe Indi. Edhe dinastitë muslimane në Anadoll për mbishkrime përgjithësisht përdornin gjuhën arabe dhe stilin *kûfî*. Te epitafet e periudhës osmane, veçanërisht në shekullin XV dhe XVI, krahas arabishtes përdorej edhe persishtja. Në shekullin XVIII, stili i shkrimit *rika*, gjendet përdorim të gjerë jo vetëm në epitafe por edhe në monumente tjera, kurse shkrimi *nesih* përdorej më rrallë në mbishkrime. Në mbishkrimet mbi gurët e varreve dominon edhe turqishtja osmane. Nga shekullin XVI, filloi të përdorej stili i shkrimit *tal'ik*. Ky lloj shkrimi mundësoi që të përshtaten më shumë rreshta mbi gurët e varreve dhe mbishkrimet.²

Zakonisht në mbishkrimet e varrezave përfshihen këto të dhëna:

1. Fî (që do të thotë “de”, prapashtesë e përkatësisë në kohë);
2. Dita;
3. Emri ose pseudonimi i muajit;
4. Viti i shkrimit;
5. Historia (Të dhënat e të vdekurit).

Në disa gurë të varreve janë të gdhendura vetëm disa kapituj.

Në mbishkrimet e varrezave kemi karakteristikat e mëposhtme:

1. Dita është shkruar me numër 18, muaji është pseudonimi CA. (Cemâziyal-Evvel).
2. Emrat e muajve janë shkruar me pseudonime dhe shkrime: “Muharrem”; “Ramazani” etj. “Muharremü'l-Harâm”, “Şevvalü'l-Mükerrem” ose Şevvâl-i Şerif’.
3. Dita e vdekjes zakonisht shkruhet me numra, por nga shekullin XIX, në gurët e varreve shënohej data.

4. Në gurët e varreve të periudhës së fundit, së bashku me datën e vdekjes shkruhet viti lindjes, psh: Viti i lindjes 1261 (1845) dhe data e vdekjes më 29 korrik 1330 (11 gusht 1914).

Ka shumë dallime në gurët e varreve, ndër të cilat simbolet dhe dallimet dalin në pah tek gurët e varreve për fëmijë, gra, zyrtarë dhe dervish. Simbolika del në pah sidomos në gurët e varreve të anëtarëve të tarikateve të ndryshme. Në gurët e këtyre varreve, për të ndjerin përdoren fjalët shejh, baba, etj dhe simbole të sektit.

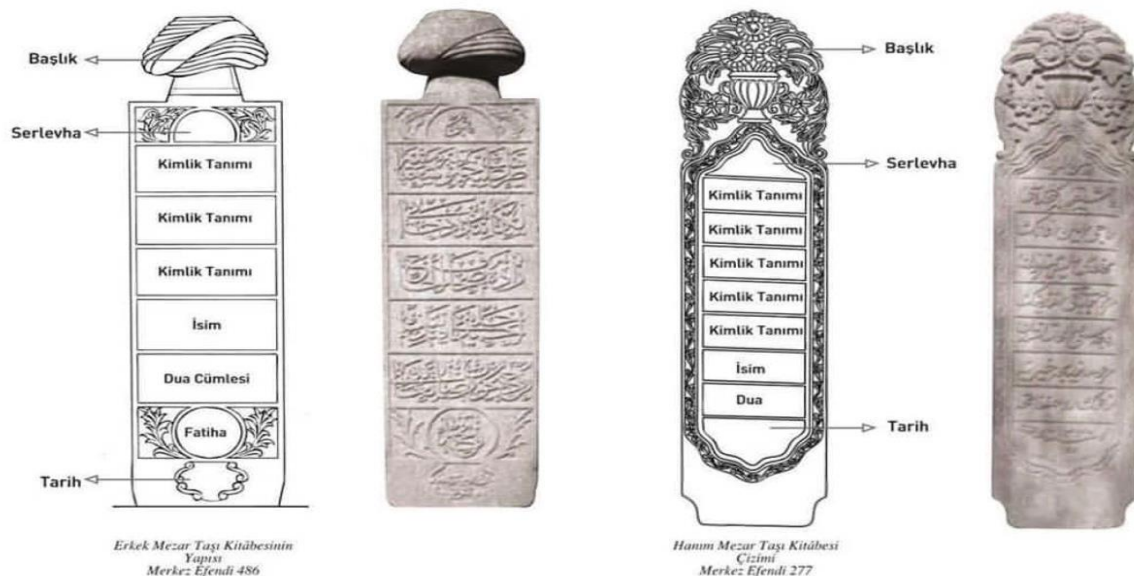
Te pjesëtarët e tarikatit Kadirî, në pjesën e sipërme të gurit ka një motiv trëndafili në formë rozete, zakonisht janë përdorur motive yjesh 18 cepash dhe trëndafili me 8 fletë. Në disa

¹ Ali Alparslan, “*Kitabe*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt.XXVI, Ankara, 2002, f. 78.

² Süleyman Berk, *Devleti Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*, İstanbul, 2013, f. 12-18; T. Dilem & K. Alpaslan, *Hat Sanatımız ve Hattat*, Kaligrafist, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI/2, 2007, f. 320.

gurë varresh përdoret çallma e përdorur nga tarikati. Gurët e varreve të mevlevive janë përgjithësisht të gjatë dhe në stilin e monedhave. Gurët e varreve janë të prera dhe pa dekorime. Besimi dhe sistemi kulturor i bektashizmit pasqyrohen edhe në gurët e varreve. Kokat në gurët e varreve të burrave bektashinjë kanë 12 pjesë, çdonjëra për një imam.³

Zakonisht në hyrje të gurëve të varrezave shkruan *Hû, El-Bâki* etj, kurse gurët e varreve mevlevî dhe bektashi kanë shprehjet *Yâ Hû, Hû Dost* ose *Yâ Hû Dost, Allah Dost*. Simbolet që përdoren në gurët e varreve janë nga me të ndryshmet, ato në shumicën e rasteve janë të lidhura me detyrat dhe profesionet që kanë ushtruar gjatë jetës.⁴

Modele të epitafeve gjatë periudhës osmane.

3. Gurët e varrezave në fshatin Gurguricë të Tetovës⁵

1. Transkriptimi: Huve'l-Hallaku'l-Baki El-Merhum El-Magfur El-Muhtac ila Rabbihi'l-Gafur El-Merhum Yahya bin Tahir Aga Ruhiyçün El-Fatiha 1293 (1877).

Përkthimi: Ai (Zoti) është Krijues i Përhershëm, qoftë i mëshiruar dhe i falur, nevojtar për mëshiren e Zotit Falës, i ndjeri Jahja i biri i Tahir agës. Për shpirtin e tij, Fatiha. 1293 h (1877).

2. Transkriptimi: Huve'l-Baki Merhum magfur Hızır bin Adem Ruhuna Fatiha 1307 (1892).

Përkthimi: Ai (Zoti) është i Përhershëm, qoftë i mëshiruar i ndjeri Hazir i biri i Ademit. Për shpirtin e tij, Fatiha. 1307 h (1892)

3. Transkriptimi: El-hukmu Lillah El-Merhum El-Magfur Abdülgani bin Aydin 1321 (1905).

Përkthimi: Ligjvënësit të Vetëm, qoftë i mëshiruar dhe i falur, Abdylgani biri i Ajdinit. 1321 h (1905)

4. Transkriptimi: Ah mine'-l mevt Merhum magfur ve muhtac ila rahmeti Rabbihi Receb bin Vahid Ruhuna Fatiha 1262 (1846).

Përkthimi: Ah ç'qënka vdekja, qoftë i mëshiruar dhe i falur, nevojtar për mëshiren e Zotit Rexhebi biri i Vahidit. Për shpirtin e tij, Fatiha. 1262 h (1846).

5. Transkriptimi: Huve'l-Baki El-merhum El-magfur Kasam Qehaja bin Tahir Ruhuna El-Fatiha 1307 (1891).

Përkthimi: Ai (Zoti) është i Përhershëm, qoftë i mëshiruar dhe i falur, Kasam Qehaja biri i Tahirit. Për shpirtin e tij, Fatiha. 1293 h (1877)

³ İsmail Yücedağ, *Osmanlı Epigrafisi*, İstanbul, 2017, f. 81.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1986, f. 448.

⁵ Nisma për restaurimin dhe dokumentimin e këtyre epitafeve është marrë nga hoxhë Jakup Jakupi, imam në Gurguricë. Transkriptimi është bërë nga Prof. dr. Sulejman Baki. Përkthimi/shqipërimi është bërë nga Prof. dr. Zejmi Mazllami.

6. Transkriptimi: Huve'l-Baki El-merhum Ca'fer bin Abbas Ruhiyçün El-Fatiha 1265 (1849). Përkthimi: *Ai (Zoti) është i Përhershëm, qoftë i mëshiruar Xhaferi i biri i Abasit, Për shpirtin e tij, Fatiha. 1265 h (1849).*

7. Transkriptimi: Huve'l-Baki Merhume Hadice binti İbrahim Aga Ruhuna El-Fatiha 1336 (1920).

Përkthimi: *Ai (Zoti) është i Përhershëm, qoftë e mëshiruar Hatixhe bija e Ibrahim agës. Për shpirtin e saj, Fatiha. 1336 h (1920).*

8. Transkriptimi: Huve'l-Baki El-merhum Haci Musli bin Eyub Ruhuna Fatiha 1302 (1886).

Përkthimi: *Ai (Zoti) është i Përhershëm, qoftë i mëshiruar Haxhi Musli i biri i Ejubit, Për shpirtin e tij, Fatiha. 1302 h (1886).*

7. Përfundimi

Varrezat me mbishkrime/epitafet janë objekte kulturore ku takohen historia, feja dhe arti. Një lëndë të tillë e përbëjnë edhe epitafet e shkruara në gjuhën osmane. Epitafet në gjuhën osmane të gjetura në trojet tona, përkatësisht në fshatin Gurguricë të Tetovës dëshmojnë për kulturën dhe traditën islame. Mënyra e gdhendjes së shkronjave dhe përdorimit të stilit të shkrimit dhe përmbajtja e teksteve në këto epitafe është e një rendësie të veçantë për të kuptuar kulturën e artit, letërsisë dhe historinë e shkruar. Kallëpi që më së shumti është përdorë në këto epitafe është *Huve'l--Baki (Ai është i Përjetshmi)*, e cila dëshmon besimin në Njëshmerinë dhe Përjetësinë e Zotit.

Referencat

- [1]. Alparslan, A. (2002). "Kitabe", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt.XXVI, Ankara.
- [2]. Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- [3]. Berk, S. (2013). *Devleti Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*, İstanbul.
- [4]. T. Dilem & K. Alpaslan, (2007). *Hat Sanatımız ve Hattat, Kaligrafist*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI/2.
- [5]. Yücedağ, İ. (2017). *Osmanlı Epigrafisi*, İstanbul.